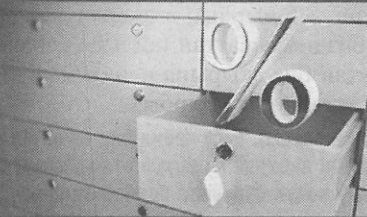

ПУЛ САЯСАТ

Кыргызстандын акчасы сомбу же долларбы?

Ошентип Кыргызстан ЕАЭБге кирип чоң атаандаштыкка ат салышып туру. Ал ортодо рубль, теңге, мунай арзандап, орус кошуналар менен казак боордошторду алдастатып турат. Мунун кесепети Кыргызстанга да тийип, өткөн аптада 1 доллар 67 сомго чыкты. Буга чейин теңгенин курсун жасалма кармап келаткан казак өкмөтү рублдун арзандашына ылайык теңгенин курсун эркин кое берди. Натыйжада казак теңгеси 35 пайызга чейин күчүн жоготуп 1 доллар 188 теңгеден 265 теңгеге чейин көтөрүлүп кетти. Казак президенти Нурсултан Назарбаевдин айтымында, Казакстандагы кризиске мунай, металлдардын арзандап кетиши да себепкер болгон. Азыр банктарга доллар менен акча салгандар алаканын ушалап сүйүнүп отурушса, сом, теңге менен акча салган кыргызстандык, казакстандыктар санаага батып турат.

стук айырмачылык компенсацияланат” дейт казак Улуттук банкынын билдирүүсүндө. Казакстан президенти мындай чара депозиторлордун 86 пайызын түзгөн 1,7 млн. адамды колдойт деп түшүндүрөт. Муну менен казак бийлиги эл менен экенин далилдеп жатат. Буга удаа эле Назарбаев дүйнө жүзүндө экономикалык акыбал начар экенин элине ачык айтып, мунай менен металлдын арзандашынан улам бюджет кирешеси жарым триллион теңгеге азайганын билдирди. Ушундай эскертүү менен бирге эле Казакстан өлкө башчысы өкмөткө бардык тармактардагы чыгашаларды азайтып, атаандаштыкка жарамдуу ишканаларды колдоого алуу тапшырмасын берди. Н.Назарбаевдин сөзүнө караганда, мунай менен металлдын арзандашы беш жылга созулуп, Казакстан үчүн инвестиция алуу кыйындайт. Өнөр жайы өнүккөн, мунайы бар, жакынкы аралыкта өнүккөн 50 өлкөнүн катарына кирет деген коңшу өлкө ушундай тынчсызданып жатса алдыдагы жагдай анча жакшы эмес.

Коңшу өлкөнүн Улуттук банкы ушундай аракеттерге барып жатса биздин өкмөт азырынча акыбал туруктуу, сом кунарсызданса Улуттук банк (УБ) интервенция жасайт деп коюп камарабай отурат. А экономисттердин айтымдарында, Казакстанда болгон кризис эртеби-кечпи Кыргызстанга да келет. Улуттук банктын маалыматына таянсак, 2015-жылдын 6 айында жалпы депозиттик база (физикалык жана юридикалык жактар менен бирге) 89,6 млрд. сомду түзүп, жыл башынан бери 3,6 млрд. сомго өскөн. Албетте, бул элдин банктарга болгон ишениминин өсүп жатканын айтып турат. Бирок жалпы депозиттик базанын 60-70 пайызы доллар менен болуп, акыркы эки жылда сом менен салынган депозиттер кыскарып кеткен. Ошол эле мезгилде Улуттук банк сомду туруктуу кармап туруш үчүн 2014-жылы 516 млн. доллар сарптаган. Буга карабай былтыркы жыл аягында доллар 60 сомго чыккан. Экономисттердин айтымында, бул кыргыз экономикасынын долларлашуусу күчөп баратканын көрсөтүп турат. Экономист Кубан Чороевдин билдиришинче, эгер абал ушундай улана берсе улуттук валюта менен Улуттук банктын элге кереги жок болуп калышы мүмкүн. Анткени сомдун пайдасынан зыяны көп болуп калат. Экономисттин маалыматына таянсак, 2014-жылдын ноябрь айында долларлашуу деңгээли 58,2%ды түзгөн. “Бул биздин коммерциялык банктарда жаткан депозиттердин 58,2 пайызын доллар түзөт дегенди бил-

дирет. Дүйнөлүк стандарттарга таянсак, бул көрсөткүч 50%дан ашканда өлкөнүн улуттук акча системасы көзөмөлдөн чыкты жана ошол өлкөнүн Улуттук банкы өз жөндөмдүүлүгүн жоготуп, акча системасын көзөмөлдөй албай калды деп бааланат” дейт “Азаттыкта” жарыяланган макаласында Кубан Чороев. Жогоруда айткандай, азыр Кыргызстандын жалпы депозиттик базасынын 60-70 пайызын доллар түзүп жатат. Демек, кайсы бир учурда сом да теңгенин кейпин кийип калышы толук мүмкүн.

Эми депозитке келсек, “Банктык акча салууларды (депозиттер) коргоо жөнүндө” мыйзамы боюнча физикалык жактардын банктардагы 100 000 сомго чейинки депозиттери гана корголот. Өткөн жылы Депозиттерди коргоо агенттигинин аткаруу директорунун орунбасары Саматбек Жумашев 2013-жыл 31-декабрда банк системасындагы бардык депозиторлордун 95,9 пайызы депозиттерди коргоо системасы менен камсыздалганын айткан. Улуттук банктын статистикасына таянсак, бир депозиторго келүүчү орточо сумма Бишкекте 103,5 миң сом болсо, Чүй облусунда 28,5 миң, Ысык-Көл облусунда 17,2 миң, Ош облусунда 16,5 миң, Баткен, Жалал-Абадда 12 миң, Таласта 8 миң жана Нарында 6,6 миң сом. Демек, банкка акча салгандар азырынча акчасына кабатыр боло албайт. Бирок кокус сом 15 пайызга чейин девальвация болуп кетсе, сом менен банкка акча сактагандар күйүп кетиши мүмкүн. Себеби азыр Кыргызстан банктары депозитти 11-13 пайыз менен эле кабыл алат. Анын жүзүн ары кылысын. Бирок сом да кокус теңгедей арзандап кетсе, кыргыз өкмөтү казак өкмөтүндөй сом менен банкка акча салгандарга компенсация төлөп береби деген маселе турат. Анүстүнө мурдатан соода-сатык, кыймыл-аракеттин баарын доллар менен жүргүзүп көнүп алган эл доллар кымбаттаган сайын ага ыктап баратышат. “Кыргызстанда сом түрүндө депозиттерди сактоого мамлекет өбөлгө түзүп берип, депозиттердин пайызы инфляцияны жаап, жакшы киреше ала тургандай кылса, эл сомго көбүрөөк ыктамак. Улуттук банк күндө 10-20 миллиондон базарга салып отурбай, тышкы кийлигишүүсүз эле табигый жолго салынамак” деген жыл башында “Азаттыкка” Германиядагы State Street Bank банкында иштеген кыргызстандык Кемелбек Чороев. Анын айтымында, Кыргызстанда акчаны сом менен кармаганга эч кандай шарт түзүлбөгөндүктөн улуттук валютанын куну качып, мамлекеттин экономикалык абалы кыйындап барат.

Чынында сомду туруктуу кармап, экономикалык стабилдүүлүккө шарт түзүү Улуттук банктын, кыргыз өкмөтүнүн негизги милдети. Бирок көп жылдардан бери УБ доллардын жогорулашын Москва-Совет көчөлөрүндөгү акча алмаштыруучу жайлардын чайкоочулугуна шылтап келет. Эгер өкмөт жакшылап текшере келсе чайкоочулук тескерисинче Улуттук банктын өзүнөн чыгат. Анткени УБ валюталык башкарууну кызылдай эле бизнеске айландырып алган. Бул боюнча кези келгенде дагы кеп кылабыз. Баса, учурда УБ элге Бажы биримдигине кирсек кредит алуу, депозиттерге болгон кепилдик, сом тагдыры кандай болору тууралуу маалымат берүүнүн ордуна “Кыз куумай” деген коллекциялык тыйын чыкканын жарнамапалат турат. Чындап келсе, ушундай өткөөл кырдаалда ага ким кызыгат.

